

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของพระสังฆาธิการเพื่อการขับเคลื่อนคณะสงฆ์ สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Transformational Leadership of Ecclesiastical Administrators for Driving the Sangha towards Sustainable Development

พระธีรเดช เทชปณฺโณ, พระฤทธิชัย อภินนฺโท และกัณตพีร์ ธีรภานน

Phra Thiradej Techapanno, Phra Ritthichai Aphinando and Kantapir Thirakhanan

วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย

Surat Thani Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: artkeeyo53@gmail.com

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำเชิงการเปลี่ยนแปลงนี้ มีความสำคัญในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างแรงบันดาลใจแก่คณะสงฆ์ การพัฒนาคณะสงฆ์อย่างยั่งยืนนั้น คือการรักษาธรรมวินัย รู้คุณค่าพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เข้าใจความต้องการของชุมชน เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่ต้องอนุรักษ์ ส่งเสริมการดำรงชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติ พระสังฆาธิการควรเป็นผู้กำหนดทิศทาง วางแผนเชิงกลยุทธ์ เสริมสร้างกิจกรรมชุมชน และสร้างเครือข่าย กล่าวเฉพาะการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงด้วยการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการสื่อสาร และการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระสงฆ์ การบริหารจัดการที่รวดเร็ว การใช้เทคโนโลยีที่ช่วยขยายการเรียนรู้ การเผยแพร่ธรรม รวมถึงการจัดการข้อมูลด้านการศึกษา และสวัสดิการของคณะสงฆ์ ภาวะผู้นำที่ผสมผสานความรอบรู้ทันยุคสมัย การบริหารที่ยืดหยุ่น และการยึดมั่นในคุณธรรม จะช่วยให้คณะสงฆ์มีการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง, พระสังฆาธิการ, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

This transformational leadership is crucial in creating vision and inspiring the Sangha. Sustainable Sangha development involves upholding the Dhamma-Vinaya, recognizing the fundamental values of Buddhism, understanding community needs, recognizing the importance of cultural preservation, and promoting a life in balance with nature. Sangha leaders should set direction, plan strategically, foster community activities, and build networks. Specifically, transformational leadership development involves the use of information technology for communication and the promotion of

monastic ethics. Agile management, the use of technology to expand learning, the dissemination of Dhamma, and the management of educational and welfare data for the Sangha. Leadership that combines contemporary knowledge, flexible management, and adherence to morality will contribute to the Sangha's sustainable development in the future.

Keywords: Transformational Leadership, Sangha Leader, Sustainable Development

1. บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในทุกระดับ และแน่นอนว่าย่อมกระทบต่อสถาบันศาสนาด้วยเช่นกัน พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาหลักของคนไทย จำเป็นต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน ความเร่งรีบ และค่านิยมที่เปลี่ยนไป หากคณะสงฆ์ยังคงยึดติดกับรูปแบบเดิมโดยไม่เปิดรับความเปลี่ยนแปลง ย่อมยากที่จะทำให้พระศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง ดังนั้นผู้นำในองค์กรสงฆ์เป็นเสมือนหัวใจสำคัญของการขับเคลื่อนพระศาสนาให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง พระสังฆาธิการไม่ได้เป็นเพียงผู้บริหาร หรือผู้บังคับบัญชาเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้ที่ต้องมีทั้งเมตตา ปัญญา วิสัยทัศน์ และความกล้าหาญในการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้คณะสงฆ์สามารถปรับตัวให้เข้ากับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งพระสังฆาธิการยังเป็นพลังสำคัญ ที่จะช่วยให้คณะสงฆ์ก้าวพ้นจากกรอบความคิดแบบเดิม ๆ ไปสู่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และมีความหมายมากขึ้น ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์สามารถสร้างแรงบันดาลใจแก่พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชนให้ร่วมมือทำงานเพื่อประโยชน์ของพระศาสนา นำพาให้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งคุณธรรม จริยธรรม และเป็นพลังทางสังคมที่ช่วยพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง

การพัฒนาคณะสงฆ์ให้ยั่งยืนจึงไม่ใช่เพียงเรื่องของบริหารจัดการเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของหัวใจผู้นำ ที่ต้องยึดมั่นในธรรมะควบคู่กับความเข้าใจโลกยุคใหม่ การธำรงพระธรรมวินัยเป็นสิ่งจำเป็น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเปิดกว้างต่อความรู้ และแนวคิดใหม่ ๆ ที่จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าถึงผู้คนในยุคปัจจุบันได้อย่างแท้จริง ความยั่งยืนของคณะสงฆ์เกิดขึ้นได้เมื่อผู้นำสามารถสร้างสมดุลระหว่าง “ความเป็นธรรม” กับ “ความเป็นสมัยใหม่” การพัฒนาในมิติศาสนา มิติสังคม และวัฒนธรรม รวมถึงมิติสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ต้องดำเนินไปอย่างกลมกลืน เพื่อให้คณะสงฆ์เป็นทั้งศูนย์กลางแห่งศีลธรรม และแบบอย่างของการบริหารที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล

ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ เมตตา และความเข้าใจโลกสมัยใหม่ จะสามารถกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของผู้คนรอบตัวให้เติบโตไป

พร้อมกัน การนำด้วยใจเช่นนี้ จะช่วยให้การบริหารงานภายในวัดราบรื่น สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และทำให้คณะสงฆ์เป็นศูนย์กลางทางศาสนา วัฒนธรรม และสังคมที่เข้มแข็ง และมีชีวิตชีวา

กล่าวสรุปความได้ว่า ในศตวรรษที่ 21 โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คน และสถาบันศาสนา พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อยังคงเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำคณะสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญ ทั้งในด้านการบริหารจัดการ และการนำทางจิตวิญญาณ ต้องมีเมตตา ปัญญา วิสัยทัศน์ และความกล้าหาญในการเปลี่ยนแปลงภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงช่วยให้คณะสงฆ์ก้าวพ้นกรอบความคิดเดิม สร้างแรงบันดาลใจแก่พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน และขับเคลื่อนการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาคณะสงฆ์ให้ยั่งยืนต้องสร้างสมดุลระหว่างความเป็นธรรม และความเป็นสมัยใหม่ ครอบคลุมมิติศาสนา สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และเมตตาสามารถกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพผู้คนรอบตัวให้เติบโตพร้อมกับการนำด้วยใจ และธรรมะจะทำให้คณะสงฆ์เป็นศูนย์กลางทางศาสนา วัฒนธรรม และสังคมที่เข้มแข็ง พร้อมเป็นแบบอย่างของความยั่งยืน และคุณธรรมในชุมชนแท้จริง

2. แนวคิดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) เป็นแนวคิดภาวะผู้นำที่มุ่งยกระดับศักยภาพของผู้ตามผ่านการสร้างแรงบันดาลใจ และการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณค่า ไม่เพียงแค่ปรับพฤติกรรมภายนอก แต่ยังส่งผลต่อทัศนคติ และค่านิยมภายในของผู้ตาม ทำให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล และระดับองค์การ (Bass, 1990) ผู้นำในลักษณะนี้ไม่ได้พึ่งพาการบริหารแบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เป็นสำคัญ แต่ให้ความสำคัญกับการร่วมวิสัยทัศน์ร่วมที่กระจายพลังไปยังสมาชิกทุกคน สร้างแรงจูงใจเชิงบวกที่กระตุ้นให้ผู้ตามเห็นคุณค่าในงาน และมุ่งสู่เป้าหมายที่สูงกว่าเดิมอย่างมีความหมาย

การปฏิบัติของผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงจึงประกอบด้วยการเป็นแบบอย่างที่มีจริยธรรม การสื่อสารวิสัยทัศน์อย่างชัดเจน และต่อเนื่อง การส่งเสริมการคิดเชิงสร้างสรรค์ และการใส่ใจต่อความต้องการเฉพาะตัวของผู้ตาม ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงประสิทธิผลทางงานเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาความสามารถ ความรับผิดชอบ และความผูกพันของบุคคล เมื่อผู้นำสามารถเชื่อมโยงเป้าหมายองค์การกับแรงบันดาลใจส่วนบุคคล ผู้ตามจะมีแรงผลักดันในการก้าวข้ามขีดจำกัดเดิม ต่อสู้กับอุปสรรค และร่วมสร้างนวัตกรรมที่ตอบโจทย์บริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างแข็งแกร่ง และยั่งยืน

2.1 องค์ประกอบสำคัญของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Bass & Riggio, 2006)

ได้เสนอองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการหลัก ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญในการยกระดับศักยภาพของผู้ตาม และสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร

1) อิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence) ซึ่งหมายถึงผู้นำเป็นแบบอย่างที่น่าเคารพนับถือ ด้วยคุณธรรม จริยธรรม และความมุ่งมั่นต่อเป้าหมาย ทำให้ผู้ตามเกิดความศรัทธา และอยากปฏิบัติตามด้วยใจจริง

2) แรงบันดาลใจ (Inspirational Motivation) ผู้นำสามารถสื่อสารวิสัยทัศน์ และเป้าหมายขององค์กรอย่างชัดเจน กระตุ้นความมุ่งมั่น และความกระตือรือร้นของผู้ตาม ทำให้เกิดความร่วมมือ และความทุ่มเทอย่างเต็มที่ต่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

3) การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation) ซึ่งผู้นำส่งเสริมให้ผู้ตามคิดอย่างสร้างสรรค์ มีวิจรรณญาณ และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้เกิดนวัตกรรม และแนวทางใหม่ ๆ ในการพัฒนาองค์กร

4) การเอาใจใส่เป็นรายบุคคล (Individualized Consideration) ผู้นำให้ความสำคัญต่อความต้องการศักยภาพ และความแตกต่างเฉพาะตัวของผู้ตาม สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และพัฒนาตนเอง ทำให้ผู้ตามรู้สึกได้รับการยอมรับ และมีคุณค่า

สำหรับพระสังฆาธิการในฐานะผู้นำคณะสงฆ์ องค์ประกอบเหล่านี้สามารถประยุกต์ใช้เพื่อสร้างความเข้มแข็ง และความสามัคคีในคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี เช่น การเป็นแบบอย่างที่มีคุณธรรมสูง การชี้แนวทาง และแรงบันดาลใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรคิดสร้างสรรค์ และแก้ไขปัญหาเชิงพุทธธรรม และการใส่ใจต่อความสามารถ และความต้องการเฉพาะบุคคลของแต่ละรูป ซึ่งทั้งหมดนี้จะช่วยขับเคลื่อนคณะสงฆ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก และสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันอย่างยั่งยืน

2.2 ความสำคัญของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็น

อย่างชัดเจนว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิภาพขององค์กร ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติงาน และการเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ภาวะผู้นำลักษณะนี้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างแรงจูงใจให้ผู้ตามทำงานอย่างเต็มศักยภาพ แต่ยังส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ และการพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง ทำให้บุคลากรสามารถปรับตัว และตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และซับซ้อน เช่น ศตวรรษที่ 21 ที่เต็มไปด้วยความท้าทายทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทสำคัญในการชี้นำองค์กรให้มีทิศทางที่ชัดเจน และสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ตามร่วมมือกันบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวสามารถส่งเสริมการคิดเชิงสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ และการปรับตัวต่อความท้าทายใหม่ ๆ ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ยังช่วยสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาความสามารถของบุคลากร และการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ อย่างยั่งยืน ทั้งยังทำให้องค์กรสามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และซับซ้อนในปัจจุบัน

2.3 การประยุกต์ใช้ในบริบทศาสนาและชุมชน สำหรับพระสังฆาธิการ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้สามารถกำหนด และถ่ายทอดวิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมร่วมสมัย ผู้นำที่มีลักษณะดังกล่าวสามารถกระตุ้นให้พระภิกษุสามเณร และชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา และสาธารณประโยชน์อย่างจริงจัง โดยไม่จำกัดเพียงการปฏิบัติศาสนกิจแบบดั้งเดิม แต่ยังรวมถึงการสร้างสรรค์นวัตกรรมด้านศาสนศึกษา การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ธรรมะอย่างสร้างสรรค์ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังช่วยให้พระสังฆาธิการสามารถพัฒนากระบวนการทำงานของคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ การสื่อสารที่ชัดเจน และการตัดสินใจที่มีส่วนร่วมในระดับชุมชน ทำให้คณะสงฆ์สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างเหมาะสม และยั่งยืน นอกจากนี้ ยังช่วยขับเคลื่อนองค์กรสงฆ์ให้ดำเนินงานสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม พร้อมกับสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ (UN, 2015) ทั้งในด้านการศึกษา การส่งเสริมคุณภาพชีวิต และการสร้างสังคมที่มีความสมดุลระหว่างคุณธรรม-จริยธรรม และการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง

กล่าวสรุปความได้ว่า แนวคิดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มุ่งยกระดับศักยภาพผู้ตามทั้งด้านทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม เพื่อพัฒนาบุคคล และองค์กรอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ อิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ แรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการเอาใจใส่เป็นรายบุคคลเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพองค์กร สร้างความพึงพอใจ และเสริมวัฒนธรรมความร่วมมือ และนวัตกรรม สำหรับพระสังฆาธิการช่วยถ่ายทอดวิสัยทัศน์เผยแผ่ธรรมะ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระภิกษุสามเณร และชุมชน และพัฒนากิจกรรมศาสนาให้สอดคล้องหลักพุทธธรรม และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

3. การพัฒนาอย่างยั่งยืนของคณะสงฆ์

การพัฒนาอย่างยั่งยืนของคณะสงฆ์หมายถึง กระบวนการวางรากฐาน และส่งเสริมความมั่นคงขององค์กรคณะสงฆ์ในทุกมิติ ทั้งด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยยังคงสามารถปฏิบัติภารกิจทางพระพุทธศาสนาได้อย่างต่อเนื่อง และมีคุณภาพ พร้อมทั้งปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคปัจจุบัน และอนาคต (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2565ก) ในมิติศาสนการพัฒนาอย่างยั่งยืนเน้น

การธำรงรักษาพระธรรมวินัย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ทันสมัย และการออกแบบศาสนกิจให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนทุกกลุ่มอย่างเหมาะสม และสร้างสรรค์ (พระพรหมบัณฑิต, 2563ก) ในมิติสังคมและวัฒนธรรม คณะสงฆ์มุ่งส่งเสริมคุณธรรม-จริยธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างสังคมที่มีความสมดุล และสืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (UNESCO, 2019) ในมิติเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม คณะสงฆ์ควรมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ส่งเสริมการใช้พลังงาน และทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน และดำเนินกิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการ “วัดสีเขียว” การปลูกพืชอาหารปลอดภัย และการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ (United Nations, 2015; กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2564)

พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำองค์กรศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย วางแผน และขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อความยั่งยืน ทั้งการพัฒนาศักยภาพพระภิกษุ สามเณร การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน ทำให้คณะสงฆ์สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง ครอบคลุม และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างสมดุล และยั่งยืน

กล่าวสรุปความได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนของคณะสงฆ์เป็นการเสริมสร้างความมั่นคง และความเข้มแข็งในทุกมิติ ทั้งด้านศาสนา สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งยังสามารถดำรงภารกิจทางพระพุทธศาสนาได้อย่างต่อเนื่อง และมีคุณภาพ พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย วางแผน และขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อความยั่งยืน รวมถึงการพัฒนาศักยภาพพระภิกษุ สามเณร การใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมะ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน ทั้งหมดนี้มุ่งเน้นให้คณะสงฆ์สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคปัจจุบัน และอนาคตได้อย่างครอบคลุมมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน

4. บทบาทของพระสังฆาธิการในการขับเคลื่อนภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำองค์กรศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทาง และขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2565ข) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมุ่งเน้นให้ผู้นำสามารถสร้างวิสัยทัศน์ สื่อสารแรงบันดาลใจ พัฒนาศักยภาพของผู้ตาม และปรับโครงสร้างการทำงานเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน (Bass & Riggio, 2006)

4.1 บทบาทด้านการกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ พระสังฆาธิการต้องกำหนดวิสัยทัศน์ระยะยาวของคณะสงฆ์อย่างชัดเจน โดยเชื่อมโยงหลักพระธรรมวินัยกับความต้องการของสังคมร่วมสมัย เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อดิจิทัล การส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้การบริหารงาน และกิจกรรมของวัดมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (พระพรหมบัณฑิต, 2563ข)

4.2 บทบาทด้านการสร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจ พระสังฆาธิการทำหน้าที่สร้างแรงจูงใจเชิงบวกแก่พระภิกษุ สามเณร และบุคลากรวัด ด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี การสื่อสารที่สร้างสรรค์ และการยกย่องความทุ่มเทต่อภารกิจทางศาสนา และสาธารณประโยชน์ ซึ่งช่วยกระตุ้นความมุ่งมั่น และความร่วมมือของทุกฝ่ายอย่างมีประสิทธิภาพ

4.3 บทบาทด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากร พระสังฆาธิการจัดการฝึกอบรมสัมมนา และใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาทักษะด้านการบริหาร การเผยแผ่ธรรมะ และการจัดการโครงการที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมยุคใหม่ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร สามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และความสามารถในการปรับตัว (UNESCO, 2019)

4.4 บทบาทด้านการสร้างนวัตกรรม พระสังฆาธิการสนับสนุนความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมในการพัฒนาวัด และชุมชน เช่น โครงการ “วัดสีเขียว” การจัดกิจกรรมเยาวชนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ การส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ และการพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และคุณธรรม ทำให้คณะสงฆ์สามารถปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม และยั่งยืน

4.5 บทบาทด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ พระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อบูรณาการทรัพยากรความรู้ และพลังทางสังคมในการสนับสนุนโครงการพัฒนาวัด และชุมชน การสร้างเครือข่ายเชิงบูรณาการนี้ช่วยให้คณะสงฆ์สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุม และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2564)

กล่าวสรุปความได้ว่า พระสังฆาธิการในฐานะผู้นำคณะสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยี โดยมีบทบาทสำคัญ 5 ด้าน คือ การกำหนดวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ระยะยาวที่เชื่อมโยงพระธรรมวินัยกับความต้องการของสังคม การสร้างแรงบันดาลใจ และแรงจูงใจแก่พระภิกษุ สามเณร และบุคลากรเพื่อกระตุ้นความมุ่งมั่น และความร่วมมือ การพัฒนา

ศักยภาพบุคลากรผ่านการฝึกอบรม สัมมนา และการใช้เทคโนโลยี การส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรม เช่น โครงการ “วัดสีเขียว” และกิจกรรมเยาวชน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน เพื่อบูรณาการทรัพยากร และสนับสนุนโครงการพัฒนาวัด และชุมชนอย่างยั่งยืน

5. กลยุทธ์และแนวทางการพัฒนา

การพัฒนาคณะสงฆ์ให้สามารถดำเนินการกิจอย่างยั่งยืนในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องมีการวางกลยุทธ์ที่ครอบคลุมหลากหลายมิติ ทั้งด้านศาสนา สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โดยต้องสอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2565ค)

5.1 การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Development) พระสงฆ์ควรมีความสามารถในการสร้างวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน สร้างแรงบันดาลใจ และส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุ สามเณร และบุคลากร การฝึกอบรมภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการบริหารจัดการ และรับมือกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

5.2 การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT Integration) การประยุกต์ใช้ ICT ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบริหารงานวัด เช่น การจัดกิจกรรมออนไลน์ การเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อโซเชียล และการจัดการข้อมูลดิจิทัล จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน การสื่อสาร และการเข้าถึงประชาชนในยุคดิจิทัล

5.3 การพัฒนาศักยภาพบุคลากรและการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดอบรมหลักสูตรพัฒนาทักษะด้านบริหาร การเผยแผ่ธรรมะ และกิจกรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้บุคลากรมีความพร้อม ยืดหยุ่น และสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ใหม่ได้อย่างรวดเร็ว การส่งเสริมแนวคิด Lifelong Learning ยังช่วยสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืน

5.4 การส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การธำรง และส่งเสริมประเพณีท้องถิ่นควบคู่กับกิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการ “วัดสีเขียว” การใช้พลังงานทดแทน การปลูกพืชปลอดสารพิษ และการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความยั่งยืน และความสมดุลระหว่างคุณธรรม ศาสนา และสิ่งแวดล้อม

5.5 การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือ การสร้างพันธมิตรกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน ช่วยเพิ่มทรัพยากร ความรู้ และพลังทางสังคม เพื่อสนับสนุนโครงการพัฒนา

คณะสงฆ์ และชุมชนอย่างบูรณาการ การร่วมมือเชิงกลยุทธ์ยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ และความยั่งยืนของกิจกรรมต่าง ๆ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2564)

5.6 การบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นและเปิดรับการเปลี่ยนแปลง คณะสงฆ์ควรส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดกว้าง รับฟังความคิดเห็นใหม่ ๆ และมีระบบประเมินผล ปรับปรุง และพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง การใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ เป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารยุคใหม่ ทำให้สามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ

5.7 การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหาร การธำรงคุณธรรม-จริยธรรม และหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงาน ไม่เพียงแต่สร้างความน่าเชื่อถือ และภาพลักษณ์ที่ดีของคณะสงฆ์ในสังคม แต่ยังช่วยสร้างความเข้มแข็งด้านศีลธรรม การตัดสินใจที่โปร่งใส และความร่วมมือที่ยั่งยืนทั้งภายในองค์กร และชุมชน

กล่าวสรุปความได้ว่า การพัฒนาคณะสงฆ์ให้ดำเนินภารกิจอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องวางกลยุทธ์ครอบคลุมหลายมิติ ทั้งด้านศาสนา สังคม เทคโนโลยี และวัฒนธรรม พระสงฆ์ควรพัฒนาภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง สร้างวิสัยทัศน์ และแรงบันดาลใจ พร้อมส่งเสริมศักยภาพบุคลากรผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิต การใช้ ICT และนวัตกรรมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเผยแผ่ และบริหารงาน การอนุรักษ์วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับกิจกรรมชุมชน และโครงการ “วัดสีเขียว” สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาครัฐ เอกชน และชุมชน พร้อมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในการบริหาร เพื่อสร้างองค์กรสงฆ์ที่เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันอย่างยั่งยืน

6. ศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และลึกซึ้งในทุกมิติ ของชีวิตมนุษย์ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม การพัฒนา เทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อินเทอร์เน็ต บิ๊กดาต้า และปัญญาประดิษฐ์ ได้พลิกโฉมวิถีชีวิต การทำงาน การศึกษา และการสื่อสารของผู้คนทั่วโลก ทำให้เกิดความสะดวกสบาย และโอกาสใหม่ ๆ แต่ก็สร้างความท้าทาย และความไม่แน่นอน เช่น การว่างงานจากเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงประชากรศาสตร์ และความไม่เท่าเทียมทางสังคม ในมิติสังคมโลกาภิวัตน์ และความเชื่อมโยงระหว่างประเทศทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายด้านความเสมอภาค และการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้ความสามารถในการปรับตัวของชุมชน และองค์ศาสนาเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการตอบสนอง ต่อความต้องการของสังคมร่วมสมัย ด้านเศรษฐกิจ โลกเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งเน้นนวัตกรรม และความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก การแข่งขันที่สูงขึ้น

ทำให้บุคลากรต้องพัฒนาทักษะ และเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อสร้างความพร้อม และความยืดหยุ่นในการปรับตัวต่อบริบทใหม่ ในมิติสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และปัญหามลพิษเป็นความท้าทายระดับโลกที่ต้องการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ และการสร้างกิจกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โครงการ “วัดสีเขียว” จึงมีความสำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนขององค์กรศาสนา และชุมชน มิติวัฒนธรรมและจิตใจ มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การยอมรับความแตกต่าง และการมีส่วนร่วมของประชาชนขยายตัวมากขึ้น ทำให้การพัฒนาศักยภาพบุคลากร และการสร้างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของพระสงฆ์สำคัญ เป็นสิ่งจำเป็น ผู้นำคณะสงฆ์สามารถใช้วิสัยทัศน์ที่ชัดเจน การสื่อสารสร้างแรงบันดาลใจ และการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของพระภิกษุ สามเณร เพื่อให้บุคลากรสามารถปรับตัวต่อความท้าทายใหม่ ๆ และร่วมสร้างนวัตกรรมเชิงศาสนา และชุมชน

ความเปลี่ยนแปลง และความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นในศตวรรษนี้ เช่น การแพร่ระบาดของโรคภัยไข้เจ็บ ภัยคุกคามไซเบอร์ และความเปลี่ยนแปลงภูมิรัฐศาสตร์ ทำให้ความสามารถในการปรับตัว และความยืดหยุ่นขององค์กรคณะสงฆ์กลายเป็นปัจจัยสำคัญ ผู้นำที่สามารถบูรณาการทรัพยากร ความรู้ และพลังทางสังคม จะช่วยให้คณะสงฆ์ดำเนินภารกิจทางศาสนาได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน พร้อมกับสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชน และสังคมโดยรวม ดังนั้น ศตวรรษที่ 21 ไม่เพียงเป็นยุคแห่งความท้าทาย แต่ยังเป็นโอกาสสำหรับคณะสงฆ์ และบุคลากรในการพัฒนาศักยภาพ ปรับตัวต่อบริบทใหม่ และสร้างความยั่งยืนทางศาสนา สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ผ่านภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการร่วมมือกับทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการ

กล่าวสรุปความได้ว่า ศตวรรษที่ 21 เป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกมิติ ทั้งสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น อินเทอร์เน็ต บิ๊กดาต้า และปัญญาประดิษฐ์ ทำให้วิถีชีวิต การทำงาน และการสื่อสารเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันโลกาภิวัตน์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมสร้างทั้งโอกาส และความท้าทายต่อความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน เศรษฐกิจดิจิทัล และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เน้นนวัตกรรม และความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก ส่วนสิ่งแวดล้อม และปัญหามลพิษ ต้องการความร่วมมือเพื่อความยั่งยืน ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ความสามารถในการปรับตัว และความยืดหยุ่นขององค์กรเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับคณะสงฆ์ ภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงช่วยให้พระสงฆ์สร้างวิสัยทัศน์ สร้างแรงบันดาลใจ และพัฒนาศักยภาพพระภิกษุ สามเณร เพื่อให้คณะสงฆ์สามารถตอบสนองต่อความท้าทาย สร้างนวัตกรรมทางศาสนา และพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน

7. สรุป

ในศตวรรษที่ 21 โลกเผชิญการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คน และสถาบันศาสนา พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อยังคงเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน พระสังฆาธิการ ในฐานะผู้นำคณะสงฆ์มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการบริหารจัดการ และการนำทางจิตวิญญาณ โดยต้องมีเมตตา ปัญญา วิสัยทัศน์ และความกล้าหาญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง ภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงจะช่วยยกระดับศักยภาพของผู้ตามทั้งด้านทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรม เพื่อพัฒนาบุคคล และองค์กรอย่างยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ อิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ แรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการเอาใจใส่เป็นรายบุคคล ซึ่งช่วยสร้างประสิทธิภาพ องค์กรเข้มแข็ง และเสริมวัฒนธรรมความร่วมมือ และนวัตกรรม ซึ่งพระสังฆาธิการสามารถถ่ายทอดวิสัยทัศน์ เผยแผ่ธรรมะ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระภิกษุ สามเณร และชุมชน และพัฒนากิจกรรมศาสนาให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาคณะสงฆ์ให้ยั่งยืนต้องสร้างสมดุลระหว่างความเป็นธรรม และความเป็นสมัยใหม่ ครอบคลุมมิติศาสนา สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ โดยพระสังฆาธิการมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย วางแผน ขับเคลื่อน กิจกรรม พัฒนาศักยภาพพระภิกษุ สามเณร ใช้เทคโนโลยี และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วน กลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาคณะสงฆ์ รวมถึงการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง การใช้ ICT และนวัตกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การอนุรักษ์ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการบริหารงานด้วยคุณธรรม-จริยธรรม และธรรมาภิบาล ทั้งหมดนี้ช่วยให้คณะสงฆ์สามารถดำรงภารกิจทางศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุม และยั่งยืน แม้ในศตวรรษที่ 21 ที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง และความท้าทายอย่างมากมาย

8. องค์ความรู้ที่ได้รับ

องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาคณะสงฆ์ในศตวรรษที่ 21 ต้องอาศัยการบูรณาการหลายปัจจัยอย่างสอดคล้องกัน ได้แก่ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง, การใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรม, การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต, การรักษาวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม, การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการบริหารงานด้วยคุณธรรม-จริยธรรม และธรรมาภิบาล ปัจจัยเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นระบบทำให้คณะสงฆ์สามารถดำรงบทบาททางศาสนา และสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ครอบคลุม และยั่งยืน แม้เผชิญความเปลี่ยนแปลง และความท้าทายของยุคโลกาภิวัตน์ ดังแผนภาพ

ภาพที่ 1 แผนภาพองค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2564). *คู่มือการพัฒนาองค์กรสู่ความยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2563ก). *พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2563ข). *การพัฒนาภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว.

- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2565ก). นโยบายและแผนการปกครองคณะสงฆ์
แห่งชาติ พ.ศ. 2565–2570. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2565ข). รายงานประจำปี 2565. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2565ค). รายงานสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- Bass, B. M. (1990). *From transactional to transformational leadership: Learning
to share the vision. Organizational Dynamics*, 18(3), 19–31.
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership* (2nd ed.). Mahwah,
NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- UNESCO. (2019). *Culture 2030 indicators*. Paris: UNESCO Publishing.
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for
Sustainable Development*. New York: United Nations.